УДК 373.1:373.21

И.И. Хаббанов

ТЕЛГӘ ӨЙРӘТҮДӘ ӨСТӘЛ УЕННАРЫНЫҢ РОЛЕ

В статье рассматривается роль игр в педагогической деятельности. Особое внимание уделяется играм настольного типа в познавательном и личностном развитии детей дошкольного и младшего школьного возраста. Подробно рассказывается об обучающей интерактивной настольной игре «Сәяхәт» на татарском языке.

Ключевые слова: татарский язык, игра, настольные игры, педагогические технологии, игровые технологии.

Бүгенге тормыш катлаулы, тиз үзгәрүчән. Әлеге шартларда мәгарифнең дә кеше тәрбияләүдәге җаваплылыгы арта бара. Инновацион белем бирүнең төп бурычлары булып яңа нәтиҗәләргә ирешү, конкурентлыкка сәләтле, социаль яктан җаваплы, инициативалы шәхесләр тәрбияләү тора. Бүгенге мәгълүмати технологияләргә нигезләнгән мәгарифнең нәтиҗәлелеге файдаланыла торган технологияләрнең төренә генә түгел, ә бәлки педагогик эшчәнлекнең сыйфатына да бәйле. Укыту барышында яңа педагогик технологияләрне куллану яңа ысул һәм алымнарны үстерүгә, укытучыларга, эш стилен үзгәртеп, яңача эшләргә, педагогик системада структур үзгәртеп коруларны гамәлгә ашырырга ярдәм итә.

Тел – милли мәдәният белән кызыксындыруда төп чараларның берсе. Элегрәк телгә өйрәтүдә фәнни материалга күбрәк басым ясалган булса, хәзер исә гамәли якка игътибар артты.

Телгә өйрәтүнең башлангыч этабында укытучы алдында торган төп бурычларның берсе – әлеге процессны мөмкин кадәр кызыклы итү, аңа карата мәхәббәт тәрбияләү. Кече яшьтәге балалар эмоциональ һәм хәрәкәтчән булганлыктан, аларның игътибарын бер ноктага җәлеп итү зур көч сорый. Кагыйдә буларак, мәктәпкәчә яшьтәге һәм кече яшьтәге мәктәп балалары беренче чиратта аларны кызыксындырган әйберләргә игътибар итәләр. Уен исә бу яшьтәге балаларның төп эшчәнлек төре булып санала. Телгә өйрәтүдә уен формасын куллану уку-укыту барышын җиңелләштерә, укучылар өчен кызыклырак итә.

Укучыларның белем һәм күнекмәләрен арттыруда, аларны үз фикерләрен язмача яки сөйләмә рәвештә формалаштыра белергә өйрәтүдә, укыту һәм тәрбиянең бердәмлегенә ирешүдә, шулай ук балаларны тел фәне белән кызыксындыруда уеннарның әһәмияте зур. Дәресләрдә урынлы кулланылган уеннар укучыларны активлаштыра, аларның игътибарын дәрес материалына юнәлтә һәм иҗади атмосфера тудырырга ярдәм итә. Уеннар вакытында, фән нигезләрен үзләштерү белән

биргә, укучы үз фикерләрен дәлилли белү күнекмәләре дә ала.

Уен технологияләре телгә өйрәтүдә уникаль формаларның берсе булып тора. Шартлы уеннар истә калдыру, кабатлау, ныгыту яки мәгълүматны үзләштерү эшчәнлеген бертөрлелектән коткарырга, ә эмоциональ уеннар укучыларны активлаштырырга ярдәм итә. Уенның тагын бер уңай ягы дип үзләштергән белемнәрне яңа ситуациядә куллану мөмкинлеген атарга була, ягъни төрле рольләргә кереп, бала, реаль тормыштагы кешеләрнең эш-гамәлләрен кабатлый, алар арасындагы мөнәсәбәтләрне, эмоцияләрне һәм кичерешләрне уенга күчерә.

Укыту методикасында, Н.А. Короткова, Н.Я. Михайленко, А.И. Сорокина, Н.Р. Эйгес һәм Ф.К. Блехер, А.С. Ибраһимова, Н.М. Конышева, М.Т. Салихова хезмәтләренә нигезләп, мәктәпкәчә яшьтәге һәм кече яшьтәге мәктәп балалары өчен уеннарга зур игътибар бирелә. Бу педагоглар уенны нәкъ менә әлеге яшьтәге балаларны өйрәтүдә үтемле ысул буларак аңлаталар. Хәзерге заман педагогларыннан П.П. Блонский, Л.С. Выготский, С.Л. Рубинштейн, Д.Б. Эльконин һ.б. мәктәпкәчә яшьтәге балаларның уен эшчәнлеге буенча махсус тикшеренүләр уздыралар. Урта белем бирү мәктәпләрендәге үзенчәлекләр буенча бу юнәлештәге фәнни хезмәтләрдә В. Арутюнян, О.С. Газман, В.М. Григорьев, О.А. Дьячкова, Ф.И. Фрадкина, Г.П. Щедровицкий кебек галимнәрнең кызыклы гына фикерләре бар.

Бүгенге заман шартлары бала шәхесенә якын килү, анда иң яхшы сыйфатлар тәрбияләү һәм күпкырлы шәхес формалаштыру белән характерлана. Бу мәсьәләне гамәлгә ашыру балаларны яңача укыту һәм тәрбияләүне таләп итә. Укыту укучыларның танып белү сәләтен формалаштыруга юнәлдерелгән булырга тиеш. «Уен – әйләнә-тирә мохит төшенчәләрен баланың рухи дөньясына алып кергән зур якты тәрәзә ул. Уен – кызыксыну һәм белемгә омтылу утын кабыза торган учак ул», – ди В.А. Сухомлинский [Сухомлинский, 1974].

Педагогика һәм психология өлкәсендә укыту ысулы буларак, уен XX гасырның 70 нче елларында киң тарала. Укыту барышында уен технологиясе максатчан булуы белән гомуми уен эшчәнлегеннән аерылып тора. Хәзерге көндә мәктәпләрдә уен эшчәнлеге уку-укыту процессын активлаштыру һәм интенсивлаштыру максатыннан

1) фәнне өйрәнүдә мөстәкыйль технология,

2) нинди дә булса технологиянең бер состав өлеше,

3) дәрес яки аның бер этабы (кереш өлеше, яңа теманы аңлату яки ныгыту, күнегүләр эшләү яки контроль эш һ.б.),

4) дәрестән тыш эшләр технологиясе буларак файдаланыла.

Дәресләрдә уен технологиясе уенга корылган төрле ситуацияләр аша тормышка ашырыла һәм уку эшчәнлегенә кызыксындыру, эшкә дәртләндерү чарасы буларак файдаланыла. Уен технологиясе укучыларның танып белү активлыгын үстерә, акыл үсешен

активлаштыра, аларда яңа сыйфатлар булдыруга ярдәм итә. Уен вакытында фән белән кызыксыну көчәя, мөстәкыйльлек, ихтыяр көче, игътибарлылык арта, хәтер яхшыра, уйлау күнекмәләре камилләшә.

Уен барышында, вакытны күңелле үткәрү белән бергә, бала алдагы тормышта кирәк булачак үҗәтлек, моторика, телдән санау, карар кабул итү, ораторлык осталыгы һәм башка күнекмәләрне дә үстерә. Сабый өчен уен – бик җитди шөгыль. Шуңа бәйле рәвештә әти-әниләр яки тәрбияче-укытучылар уеннар сайлауда аеруча игътибарлы булырга тиешләр.

Укытучы уенның төп асылын белеп эш иткәндә уку белән уенны аралаштыру процессы уку-укыту эшчәнлегендә уңай нәтиҗәләргә китерә. Уенга карата педагогик тәэсир итүнең максаты – балаларда уйный белү күнекмәләрен формалаштыру, сюжетның эчтәлеген аңлату һәм аралашу әдәбен булдыру. Биредә укыту һәм тәрбия бурычларын гына уңай хәл итеп калмыйча, шул ук вакытта укучы белән аралашуны да җайга салырга була. Димәк, балалар коллективын берләштерүдә, туплауда, дусларча мөгамәлә урнаштыруда да уенның әһәмияте зур.

Галим-педагог Г.К. Селевко уеннарны берничә төркемгә бүлә:

– дидактик уеннар;
– тәрбияви уеннар;
– үстерелешле уеннар;
– социальләштерүче уеннар [Селевко, 2005].

Бу хезмәттә төп игътибар дидактик уеннарга бирелгәнлектән, шушы төргә киңрәк тукталып үтү урынлы булыр.

Дидактик уеннар – балаларны уйланырга, эзләнергә, фикер тупларга, берләштерергә, күнекмәләрне, гадәтләрне тормышта кулланырга өйрәтә һәм тәрбия бирә торган көчле чараларның берсе. Мондый төр уеннар өлкәннәр тарафыннан уйлап чыгарыла. Дидактик уеннарны классификацияләүнең берничә төре бар. Аларның авторларыннан беренче итеп Фридрих Фребель һәм Мария Монтессорины атарга була. Совет педагогикасында дидактик уеннар системасы сенсорлы тәрбия теориясенә нигезләнеп, З.М. Богуславская, О.М. Дьяченко, Е.О. Смирнова тарафыннан уйлап табыла.

Дидактик уеннарның балаларга акыл тәрбиясе бирүдә роле зур. Уйнау вакытында баланың сөйләме үсә, сүз байлыгы арта.

Эш барышында бала телне өйрәнү бурычын куймый, ул уйный, моның өчен аңа бу сүзләрне белү кирәк. Күп тапкыр ишетеп, балада аралашу өчен кирәк булган телнең образы барлыкка килә.

Теләсә кайсы уен фикер эшчәнлеген активлаштыра, белем дәрәҗәсен киңәйтә, белем һәм осталык күнекмәләрен камилләштерә. Аларда бердәмлек, бер-берсенә ярдәм итү теләге уяна. Балалар уйнаганда шатланырга, эшләгән эшләреннән риза һәм канәгать калырга тиешләр. Уен барышында балаларның төрле яклап сәләтләрен үстерү өстендә дә эшләргә кирәк. Уенчыда җиңүгә кызыксыну уянырга тиеш, шуңа күрә дә укучылар

биремнәрне төгәл үтәргә тырышалар, кагыйдәләрне саклыйлар.

Галимә С.Л. Новоселова телгә өйрәтә торган дидактик уеннарны 5 төргә бүлеп карый:

– автодидактик-предметлы (предметлы яки уенчыклы уеннар);

– сюжетлы-дидактик;

– өстәл уеннары;

– сүзле уеннар;

– хәрәкәтле уеннар [Новоселова, с. 83].

Бүгенге көндә баланың социальләшүе, үсеше һәм тәрбиясендә үтемле чараларның берсе булып заманча өстәл уеннары тора. Алар баланың игътибарын, хәтерен, ассоциатив һәм абстракт фикерләвен формалаштырып һәм үстереп кенә калмыйча, аңа уен формасында үз эшчәнлеген билгеле бер кагыйдәләргә нигезләргә дә өйрәтә. Бу төр уеннарны телгә өйрәтү барышында куллану уңай нәтиҗәләргә китерә. Методик яктан дөрес уйланылган уен, бер яктан караганда, укучыда өйрәнелә торган телгә карата мәхәббәт тәрбияли, сөйләм күнекмәләрен үстерергә булыша, сөйләм эшчәнлеген табигый нормаларга якынайта, икенче яктан, тел материалы өстендә нәтиҗәле эшләргә ярдәм итә, белем бирүдә коммуникатив юнәлеш таләпләренә җавап бирә [Айдарова, б. 5].

Бүгенге өстәл уеннары арасында төрле телләрне өйрәнүгә йөз тотылганнары күп. Татар телен өйрәнергә яки бу өлкәдә белемен камилләштерергә теләгәннәр өчен исә өстәл уеннары бик аз. «Сәяхәт» интерактив өстәл уены әлеге ихтыяҗны тулыландыру максатыннан булдырылды да.

«Сәяхәт» – әйләнә-тирә дөнья предметы эчтәлегенә туры китереп төзелгән сораулар һәм биремнәрне берләштерә торган татарча интерактив өстәл уены. Төркемнәрдә яки индивидуаль рәвештә биремнәрне башкару башлангыч сыйныф укучыларында әлеге фәнне үзләштерү барышында формалашкан белем һәм күнекмәләрне куллануга юнәлтелгән. Биремнәр Федераль дәүләт белем бирү стандартын исәпкә алып төзелгән. Әлеге интерактив уен балаларда конкрет психик процессларны һәм күнекмәләрне формалаштыруга, әйләнә-тирә дөнья аркылы татар теленә өйрәнүдә һәм үзләштергән белемнәрен тикшерергә ярдәм итә. Бу уен белемнәрне үзләштерүдә дәрестә һәм дәрестән тыш эшчәнлектә дә кулланыла ала.

«Сәяхәт» дөньябызны интерактив форма аша белергә һәм өйрәнергә ярдәм итә. Сорауларга җавап биреп, бала флора белән фаунаны яхшырак аңлый башлый, география һәм биология буенча шактый белем туплый.

Шул ук вакытта әлеге өстәл уены укучыларны татар теленә өйрәтүне, әйләнә-тирәгә җайлашуны да күздә тота. Укучылар уен барышында мәгълүматны истә калдыру, анализлау кебек күнекмәләрне дә булдыралар. Әлеге проект, предмет, метапредмет һәм шәхси нәтиҗәләр формалаштырудан тыш, баланың иҗади мөмкинлекләрен үстерүдә дә зур роль уйный. Уен кыры 5 төрле өлешкә бүленгән: шәһәр, урман, диңгез, чүл һәм таулар. Уенда катнашучы фишкалар урнашкан өлкә темасына караган

сорауларга җавап бирергә тиеш. Уен жирәбә салудан башлана. Төрле сынаулар үтеп, финишка беренче барып җиткән уенчы җиңүче дип табыла.

Йомгак ясап, шуны әйтергә була: дидактик уеннар, аерым алганда югарыда атап үтелгән «Сәяхәт» өстәл уены укучылар өчен программада каралган материалны, татар теленең лексикасын үзләштерергә ярдәм итә һәм, әлбәттә, татар телен өйрәнүгә кызыксынуны арттыра.

Укыту эшчәнлегендә файдаланылган теләсә кайсы уен методикасының нигезен дидактик материалның актуаль булуы һәм дөрес сайлануы тәшкил итә. Балалар тәкъдим ителгән мәсьәләне уен рәвешендә кабул итеп, төрле җавап яки чишелеш табарга омтыла. Әлеге процесс үзлектән генә башкарылып калмыйча, төркемнәргә берләшүне дә күздә тота. Әнә шул рәвешле коллективта эшләү сәләте камилләштерелә. Төркемнәр арасында ярышып эшләү балаларны эшне тизрәк һәм башкаларга караганда нәтиҗәлерәк тәмамлауга этәрә. Бу, бер яктан, билгеле бер мәсьәләне чишүгә бирелгән вакытны кыскартса, икенче яктан, тел өйрәнүдә дә ачык нәтиҗәләр бирә.

Әдәбият

Айдарова С.Х., Сәлимуллина Й.Р., Әхмәдиева Э.З. Татар телен укытуда уен технологиясе һәм дидактик уеннар // Саммит языков и культур: сборник тезисов международного саммита языков и культур. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2017. 200 с.

Новоселова С. О новой классификации детских игр // Дошкольное воспитание. 1997. № 3. 122 с.

Селевко Г.К. Великая иллюзия. Игра как метод обучения // Учительская газета. 2005. № 40. URL: http://www.ug.ru/archive/9599 (дата обращения: 15.02.2018).

Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. Киев: Радянська школа, 1974. 288 с. URL: http://www.6lib.ru/books/serdce_otdau_detam-20228.htm (дата обращения: 15.02.2018).

Хаббанов Илмир Илгизәр улы,
Казан шәһәре Мәскәү районы 2 нче номерлы лицей-интернатының татар теле һәм әдәбияты укытучысы